

РЕАЛІЗАЦІЯ “КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ” В УКРАЇНІ, ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ

© Домарадзька Г.С., Фурман М.Б., 2012

Розглянуто проблеми, пов'язані з реалізацією концепції сталого розвитку в Україні. Наголошено на необхідності реалізації Кіотського протоколу для забезпечення добробуту людини і суспільства загалом. Висвітлено основні положення концепції сталого розвитку та необхідність встановлення економічних пріоритетів для України.

Ключові слова: концепція сталого розвитку, шкідливі викиди, торгівля квотами, діоксид вуглецю.

G. Domaradzka, M. Furman
Lviv Polytechnic National university

IMPLEMENTATION OF THE “CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT” IN UKRAINE AS A PREREQUISITE FOR EFFECTIVE INTEGRATION INTO THE WORLD ECONOMY

© Domaradzka G., Furman M., 2012

Considers the problems associated with implementing the concept of sustainable development in Ukraine. The necessity of implementing the Kyoto protocol for the welfare of the individual and society as a whole. The basic principles of the concept of sustainable development and the need to establish economic priorities for Ukraine.

Key words: concept of sustainable development, harmful emissions, trade of quotas, carbon dioxide.

Постановка проблеми. Концепція сталого розвитку в сучасній світовій соціально-економічній теорії та практиці розглядається, як стратегія вирішення проблем збереження та відтворення навколишнього природного середовища і забезпечення високого рівня життя населення планети. Витоки цієї концепції сягають досліджень Римського клубу, які здійснюються з початку 70-х років ХХ ст.[1]. Результатом цих досліджень була система ідей і концепцій, яка отримала назву “нового гуманізму”, на основі якого виникла концепція сталого розвитку (надалі Концепція). Її формування і розвиток починається з 1979 р., коли на першій зустрічі представники різних країн сформулювали зв'язок проблем погіршення клімату з викидами шкідливих газів.

Деякі теоретики і прихильники нових моделей розвитку світової економіки вважають сталий (у деяких українських і російських авторів – стійкий) розвиток найперспективнішою ідеологією ХХІ століття і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі наявні світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації. Така позиція ґрунтується на оцінці темпів розвитку світової економіки і стану природного середовища в умовах глобалізації економічних процесів, що характерно для сучасного світового господарства. Попри загальне економічне зростання, глобалізаційні процеси не принесли істотного поліпшення якості життя більшої частини людства, а допомога країнам, що розвиваються, скоротилася. Так, розвинені країни на фінансування заходів для вишення екологічних проблем і розвиток виділяли бідним країнам світу в середньому не більше 0,3% від ВВП замість рекомендованих ООН — 0,7% (США, наприклад,

відраховували кошти у розмірі 0,1% ВВП). У той же час уряди розвинених держав продовжували субсидувати національних виробників. Причому бюджетні витрати цих країн зросли з 650 млрд. дол. до 1,5 трлн.дол. в рік [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з впливом глобалізації економічного розвитку на стан природного середовища, зокрема, на кліматичні зміни, характерні для останніх десятиліть, викликають серйозне занепокоєння як в науковому середовищі, так і в суспільстві взагалі. Збільшується кількість досліджень, присвячених цим питанням, зокрема і в Україні. Так, нові моделі світового розвитку, зокрема, сталого розвитку, досліджували О. Бадрак, І. Бистряков, О. Білорус, В. Березюк, В. Бутко, І.Вахович, А. Гальчинський, В.Геєць, С. Дем'яненко, І.Деркач, С.Макуха, О. Попова, А.Сторубльовцева, В. Трегобчук, А. Прокіп, Л. Шостак, М. Хвесик та інші. Розглянуто особливості інтернаціоналізації і глобалізації світової економіки, зростання важливості врахування антропосоціоцентристської моделі економіки, центром якої є людина з потребами не тільки сучасного, а й майбутнього її існування, доцільність і значення сталого розвитку для України. Подальшого дослідження вимагають питання участі України в реалізації цієї Концепції, обсяги і динаміка викидів забруднювальних речовин у повітря, особливо, викидів діоксиду вуглецю, процедури встановлення квот на ці викиди та торгівлі відповідними квотами.

Цілі статті – дослідити еволюцію формування концепції сталого розвитку та проблеми, пов'язані з її реалізацією, сутність концепції та її складових, передумови повноцінної реалізації Концепції в Україні, зокрема, стан забруднення атмосферного повітря підприємствами України та пов'язані з цим процедури торгівлі квотами на забруднення повітря, які надаються різним країнам за Кіотським протоколом.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основні події та заходи щодо формування Концепції сталого розвитку та її реалізації в країнах світу показано в табл.1.

Таблиця 1

Еволюція створення та реалізації концепції сталого розвитку

Рік	Подія
1979	Боннська угода (Німеччина, Бонн) встановила правила розрахунку викидів шкідливих газів, схему торгівлі квотами на викиди між державами.
1987	Міжнародна комісія з навколишнього середовища приділила основну увагу необхідності “сталого розвитку”, як розвитку, який забезпечує потреби нинішнього покоління без перешкоди для майбутнього покоління задовольнити свої потреби.
1990	Робочою групою міжнародної комісії проведено розрахунки стосовно заморожування “шкідливих викидів” (парникових газів).
1992	Конференція (Бразилія, Ріо-де-Жанейро), де було прийнято “Порядок денний на XXI століття”.
1997	Сформовано Кіотський протокол (Японія, Кіото), який підписали 32 країни, зобов'язуючись до 2012 року зменшити шкідливі викиди на 5,2% в порівнянні з 1990р.
2002	Самміт країн світу щодо сталого розвитку (ПАР, Йоганнесбург), на якому проведено оцінку результатів з виконання зобов'язань, взятих країнами в 1992 та 1997 рр..
2004	Україна ратифікувала Кіотський договір
2005	Відкрився ринок парникових газів, вступив в силу Кіотський протокол.
2012	Кіотський протокол продовжено до 2020р.

Важливе значення для розвитку Концепції мав World Summit on Sustainable Development (Earth Summit 2002) – Самміт країн світу щодо сталого розвитку, який відбувся у Йоганнесбурзі (ПАР). Самміт являв собою зустріч керівників країн та урядів світу на найвищому рівні з 26 серпня по 4 вересня 2002 р. Зустріч дала змогу об'єднати велику кількість інтересів, які представляли як

голови держав та урядів, так і керівники та експерти від кожної з головних груп. У ній взяли участь більше 22 тис. учасників, зокрема, більше 8 тис. представників недержавних організацій, бізнесових структур та 4 тис. представників преси. На самміті було розглянуто результати, досягнуті країнами з виконання зобов'язань, взятих в 1992 та 1997 р., оцінено успіхи на шляху просування до сталого розвитку. Самміт у Йоганнесбурзі дав змогу визначити цілі, часові межі і зобов'язання з широкого спектра питань, які покликані змінити життя у всіх регіонах світу, зокрема, деякі нові цільові показники, пов'язані із забезпеченням базовими елементами санітарії, використанням і виробництвом хімічної продукції та ін. Найважливішим результатом зустрічі стало те, що міжнародні зобов'язання було доповнено низкою добровільних партнерських ініціатив зі сталого розвитку [2].

Під час підготовки до зустрічі та на самій зустрічі було оголошено про більше ніж двісті партнерських пропозицій, зосереджених у багатьох вирішальних напрямках сталого розвитку у всіх регіонах світу. Для реалізації цих партнерств було виділено значні обсяги фінансування. У межах самміту уряди країн прийняли два основні документи: Йоганнесбурзький план з імплементації та Йоганнесбурзьку декларацію зі сталого розвитку. Для реалізації прийнятих в Йоганнесбурзі зобов'язань учасники самміту виступили з конкретними ініціативами. Так, США оголосили про виділення 970 млн. дол. протягом трьох років на проекти в галузі водопостачання і санітарії, про інвестування 90 млн. дол. в 2003 р. в програми сталого розвитку сільського господарства, про виділення 53 млн. дол. на лісове господарство в період 2002—2005 рр. Європейський союз оголосив про ініціативу “Вода для життя”, яка передбачає залучення партнерів для виконання завдань в галузі водопостачання і санітарії в основному в Африці і Центральній Азії, а також виступив з ініціативою партнерства в галузі енергетики з обсягом інвестицій 700 млн. дол. та ін. 10 основних електроенергетичних компаній “Європейської сімки” підписали з ООН документи про сприяння в технічній співпраці з розроблення проектів у сфері енергетики в країнах, що розвиваються. Тобто, рішення, ухвалені на самміті, позитивно впливали на просування ідей сталого розвитку, особливо з позицій його стимулювання [2].

Концепція сталого розвитку сформувалась в результаті об'єднання трьох основних складових: економічної, соціальної та екологічної.

Економічна складова. Економічний підхід до концепції сталого розвитку, заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути досягнуто за умови, принаймні, збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і одержується цей дохід. Ця Концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних – природо-, енерго- і матеріально-зберігаючих технологій, зокрема видобуток і перероблення сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів.

Однак при вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, чи людський капітал) і якою мірою різні види капіталу є взаємозамінними, а також у разі вартісної оцінки цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації і розрахунку.

Соціальна складова. Соціальна складова сталості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, зокрема, на скорочення кількості руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажано також збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах, а також повніше використання практики сталого розвитку, наявної в невідоміючих культурах. Для досягнення сталого розвитку сучасному суспільству доведеться створити ефективнішу систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм. Важливо досягнення справедливості не тільки в межах одного покоління, а й для прийдешніх поколінь. У межах Концепції людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Ґрунтуючись на розширенні варіантів вибору людини як головної цінності, Концепція сталого розвитку передбачає, що людина повинна брати участь у процесах, які формують сферу його життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

Екологічна складова. З екологічного погляду, сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більше того, поняття “природних” систем і ареалів проживання можна розуміти широко, а також створене людиною середовище, таке як, наприклад, міста. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому “ідеальному” статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення [2]. На рис. 1, 2 зображено зміст та поєднання трьох основних складових Концепції сталого розвитку.

Рис.1. Поєднання складових Концепції сталого розвитку

Як видно з рис. 1, перетин сфер, які характеризують кожен з складових Концепції, показує передумови для створення синергетичного ефекту, формуючи нові, системні вимоги до сталого розвитку, які поєднують вплив окремих чинників. В узагальненому вигляді цей ефект можна охарактеризувати так: перетин “соціуму” та “довкілля” повинен відповідати вимозі “зносний”, тобто обсяги і темпи розвитку населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом екосистеми Землі, які постійно змінюються; перетин “соціуму” та “економіки” – вимозі “справедливий”, тобто необхідно задовольняти елементарні потреби людини, і надати їй змогу реалізувати свій потенціал; перетин “економіки” та “довкілля” – вимозі “життєздатний”, тобто слід погодити обмеження в експлуатації природних ресурсів з екологічними можливостями планети, зокрема, відносно видобутку та використання енергії. Перетин всіх вторинних сфер і створює ефект “сталий” (“стійкий”), який є сутністю Концепції сталого розвитку.

Рис. 2. Зміст складових Концепції сталого розвитку

При цьому важко погодитися з дослідниками, які вважають, що сталий розвиток можливий лише для всієї земної цивілізації загалом, тобто для всіх країн разом і одночасно. Окремі країни, континенти і території справді є складовими частинами, своєрідними підсистемами земної біосфери, яка справедливо вважається єдиною, цілісною глобальною системою. Однак це зовсім не означає, що вони не можуть поодиноці вирішувати проблему сталого розвитку. Можуть і повинні. Адже різні країни, континенти і території мають неоднаковий рівень соціально-економічного і техніко-технологічного розвитку, антропогенних навантажень на довкілля, використання природних ресурсів, їх забруднення тощо.

Щодо України, яка належить до країн з перехідною економікою, то перспективи реалізації принципів сталого розвитку не можна розглядати у відриві від здійснюваних у державі ринкових реформ. Перехід до сталого розвитку як країни, загалом, так і окремих її регіонів, має відбуватися у тісному взаємозв'язку з радикальною структурною і техніко-технологічною перебудовою суспільного виробництва на основі прискорення темпів НТП, зокрема у напрямі всебічної екологізації не лише базових галузей економіки, а й усіх сфер людської діяльності. Все це має бути враховане в розроблюваній національній стратегії сталого розвитку [3].

До найважливіших передумов переходу України на модель сталого розвитку на національному та регіональному рівнях належать: 1) ефективне та екологічнобезпечне функціонування економіки, що дасть можливість досягти вищих показників життєвого рівня населення, цілеспрямовано розв'язувати соціальні та ресурсо-екологічні проблеми розвитку суспільства; 2) раціональне використання, збереження і відтворення природних ресурсів, всебічна охорона навколишнього природного середовища – як найголовніших передумов забезпечення ресурсо-екологічної безпеки нинішнього та майбутніх поколінь, підтримання у біосфері екологічної рівноваги, а отже, чистого і здорового довкілля; 3) стабілізація демографічної ситуації та чисельності населення і встановлення у суспільстві принципів соціальної справедливості, тобто створення системи правових гарантій та ефективної демографічної політики для досягнення економічного, соціального та екологічного благополуччя кожної сім'ї; 4) розширення масштабів міжнародного співробітництва у сфері ефективного розв'язання ресурсо-екологічних проблем і завдань сталого розвитку, підвищення його результативності та ефективності, застосування в національній економіці найновіших світових досягнень науково-технологічного і соціально-екологічного прогресу [3].

Використання ринкового підходу до боротьби з причиною глобального потепління зумовило цікаві економічні наслідки. Виник потужний міжнародний ринок квот або дозволів на викиди, учасниками якого потенційно в майбутньому можуть стати будь-які економічні суб'єкти. Хоча викиди парникових газів залишаються негативними екстерналіями, проте їх зменшення тепер набуває принципово іншої економічної природи. За ринкового підходу зменшення викидів стає товаром, який, крім альтернативної вартості, має реальну споживну вартість, а відповідно і ціну.

Україна сьогодні є повноправним учасником Кіотського протоколу, що дає змогу сподіватися на ефективне використання потенційних можливостей нашої країни щодо зменшення викидів, а відповідно й участі в торгівлі квотами. Під квотами потрібно розуміти частку в загальній сумі, у цьому випадку, викидів шкідливих газів в атмосферу. Привабливість української економіки з погляду генерації вуглецевих одиниць, які є правом на викид газів, пояснюється її низькою енергоефективністю, що робить вартість зменшення викидів парникових газів в Україні значно нижчою, ніж у розвинених країнах; а також значним профіцитом національної квоти.

Для оцінювання передумов повноцінної реалізації концепції в Україні та можливостей торгівлі квотами на викиди проаналізуємо динаміку викидів в атмосферне повітря забруднювальних речовин (табл. 2.), зокрема, викидів діоксиду вуглецю стаціонарними джерелами забруднення в українській промисловості [4].

Аналіз даних, наведених в табл. 2, показує, що стосовно загального обсягу викидів забруднювальних речовин наявне істотне їх зменшення порівняно з 1990 р., пов'язане з падінням обсягів промислової (особливо, виробничої) діяльності в Україні за попередні періоди. Але викиди діоксиду вуглецю порівняно з 2004 р. зросли. Деяке коливання цих характеристик у 2008 – 2010 рр. пояснюється впливом світової фінансово-економічної кризи.

**Викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря України
(2005 – 2010 роки), % до попереднього року**

Показники	1990*	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Викиди забруднювальних речовин у повітря, разом	100	41	43	45	47	46	41	43
Викиди діоксиду вуглецю стаціонарними джерелами забруднення	---**	100	120	141	145	137	120	130

* Динаміка викидів всіх забруднювальних речовин у повітря оцінюється порівняно з 1990 р. відповідно до встановлених правил розрахунку квот на викиди.

** Динаміка викидів діоксиду вуглецю оцінюється порівняно з 2004 р. у зв'язку з відсутністю відповідних даних в статистиці України за попередні роки.

З огляду на це, особливої актуальності набуває проблема розроблення ефективної політики участі України в міжнародній торгівлі квотами. Хоча останнім часом збільшується інтерес науковців до цієї проблеми, все ж основна увага приділяється її поточним, тактичним аспектам, а саме: пошуку ефективних методів зменшення викидів парникових газів, висвітленню суті та особливостей механізмів Кіотського протоколу, шляхів їхньої імплементації в Україні тощо. При цьому невиправдано ігноруються стратегічні аспекти політики участі України в торгівлі квотами, головним з яких є питання створення національного ринку квот.

Зрозуміло, що потенціал енергозбереження в Україні не безмежний. Дуже складно визначити точний вигляд кривої граничних витрат на зменшення викидів парникових газів, але очевидно, що вона має дискретний сходинкоподібний зростаючий характер. В Україні є значна кількість об'єктів, вартість потенційного зменшення викидів на яких мізерно мала за світовими мірками[5]. Тому критично необхідним для України є формування певного резерву квот, який дав би в майбутньому змогу забезпечити стабільне функціонування і зростання вітчизняної економіки.

Єдиним прийнятним рішенням є створення ефективної національної системи торгівлі квотами. Така система має не лише активізувати участь українського бізнесу в торгівлі дозволами на викиди, а й створити стійкий внутрішній попит на квоти та захистити національний ринок [5]. За умови створення прийнятної схеми функціонування національної системи торгівлі квотами, в якій значна частина попиту матиме внутрішнє (українське) походження, можна очікувати на такі позитивні результати:

- буде досягнуто зменшення викидів парникових газів, чого потребують Кіотський протокол та світова спільнота;
- вдасться зберегти значну частину профіциту національної квоти;
- не передбачається зменшення потенційного обсягу інвестицій від торгівлі квотами;
- з'являться реальні стимули модернізувати власне виробництво як у покупців, так і у продавців дозволів на викиди.

У контексті наведеного вище можна виокремити три основні принципи, на яких повинна будуватися національна система торгівлі дозволами на викиди. По-перше, проекти зменшення викидів на українських підприємствах повинні стати привабливими для іноземних інвесторів. Для цього, насамперед, потрібен клімат довіри до національного ринку.

По-друге, національна система торгівлі дозволами повинна стимулювати вітчизняні підприємства інвестувати кошти в енергозбереження та модернізацію виробничих процесів. Це не тільки істотно підвищить конкурентоспроможність вітчизняної економіки, але й дасть змогу знизити викиди парникових газів.

По-третє, система торгівлі повинна відповідати національним інтересам України. Як свідчать результати проведених досліджень в українській економіці можна виділити низку галузей та

секторів, проекти зменшення викидів в яких мають високу рентабельність [6]. Тому частину наявного потенціалу зменшення викидів український бізнес цілком може використати самотужки, без залучення іноземних інвесторів. До речі, саме такі проекти є найпривабливішими на міжнародному ринку, зважаючи на низьку вартість та високу ефективність [7].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проблема викидів шкідливих газів в атмосферу не є новою, тому пошук шляхів її вирішення є цілком логічним прагненням. Вагомим кроком стало підписання Кіотського протоколу у 1997 році, який повинен був зменшити кількість викидів в атмосферне повітря. Передбачалося, що кількість квот, які виділялись для кожної країни, встановлюватиметься в розрахунку до розміру викидів певної країни у 1990 р.. Україна ратифікувала Кіотський договір у 2004 р., проте були країни, які відмовились від ратифікації, зокрема США, Індія та Китай, а у 2012 р. до них долучились ще й Канада, Японія, Нова Зеландія і Росія. Важливість цього договору є очевидною, проте кількість квот необхідно адаптувати до сучасних розмірів для того, щоб зменшувався реальний обсяг викидів і поліпшувався стан природного середовища та кліматичних умов на планеті Земля. Це створить передумови повноцінної реалізації основних принципів Концепції сталого розвитку в глобальному контексті і в Україні зокрема. Саме ці питання є предметом подальших досліджень в цьому напрямі.

1. *Рабочая книга по прогнозированию/ Под. Ред. И.В. Бестужев – Лада. – М.: Мысль, 1982.*
2. *Сталий розвиток, [Електронний ресурс], – Режим доступу – http://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток.*
3. *Концепція сталого розвитку в Україні, [Електронний ресурс], – Режим доступу – <http://nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2002-02/7.htm>.*
4. *Державна служба статистики України; Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О.Г. Осауленко. – К.: ТОВ “Август Трейд”, 2011, с 512, 513.*
5. *Березюк Р.М. Міжнародний ринок дозволів на викиди парникових газів: проблемистановлення та можливості участі України / Березюк Р.М., Кітура А.Я. // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль : Вид-во “Економічна думка”, 2008. – С. 108–120.*
6. *Національна стратегія України щодо спільного впровадження та торгівлі викидами. – К., 2003. – 192 с.*
7. *Максимізація вигод України від торгівлі квотами на викиди парникових газів шляхом створення національного ринку квот, [Електронний ресурс], – Режим доступу - http://www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltnu/19_14/163_Kit.pdf.*